

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન (ક્વોશિંગ) નં. ૫૨૭૯/૨૦૧૪

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે. સી. દોશી

=====

રિપોર્ટિંગ માટે મંજૂર	હા.	ના.

=====

વિકી એમ. ઐલાણી

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં. ૧ તરફે શ્રી એસ.કે. બગ્ગા (૫૮૯૧)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે શ્રી કે.આર. બ્રહ્મભટ્ટ (૨૦૩)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે એ.પી.પી. શ્રી મનન મહેતા

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. સી. દોશી

તારીખ: ૧૮/૦૩/૨૦૨૫

મૌખિક ચુકાદો

૧. કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર (ટૂંકમાં "સદર કોડ") ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, અરજદાર ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો ૪૦૬ અને ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે અમદાવાદના કાગડાપીઠ પોલીસ સ્ટેશનમાં સી.આર. નં. આઈ-૨૦૩/૨૦૧૪ તરીકે નોંધાયેલ એફ.આઈ.આર. અને તેમાંથી ઉદ્ભવતી આગળની કાર્યવાહી કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવાની માંગ કરે છે.

૨. એફ.આઈ.આર. કે જે ચાર્જશીટમાં પરિણમી છે તેને રદ કરવાની માંગ કરતા, અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ શ્રી બગ્ગાએ રજૂઆત કરી હતી કે એફ.આઈ.આર. ના સાદા વાંચન પરથી, તે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ માં નિર્ધારિત સજા ધરાવતી આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૫ અને ૪૧૫ માં

વ્યાખ્યાયિત ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત અથવા છેતરપિંડીનું કોઈ આવશ્યક તત્વ જાહેર કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે. તેઓ એવી રજૂઆત કરશે કે એફ.આઈ.આર. તેના પ્રથમદર્શી મૂલ્ય પર દર્શાવે છે કે પ્રથમ માહિતી આપનાર દ્વારા અરજદારને અમુક માલ વેચવામાં આવ્યો હતો અને અરજદાર દ્વારા રકમ ચૂકવવામાં આવી નથી અને તેથી, એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવામાં આવી છે. તેઓ એવી રજૂઆત કરશે કે આ સંપૂર્ણપણે દીવાની વ્યવહાર છે. એફ.આઈ.આર. એ દીવાની દાવામાં ઉત્તમ દાવાનું પત્રક હોઈ શકે છે પરંતુ તેને ગુનાહિતતાનો ઝલ્મો પહેરાવવામાં આવ્યો છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ ના કોઈપણ આવશ્યક તત્વના અભાવે, દીવાની વ્યવહારને ગુનાહિતતાનો રંગ આપવામાં આવ્યો છે. તેથી, એફ.આઈ.આર. રદ કરવા માટે રજૂઆત કરવામાં આવે છે. પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વકીલ શ્રી બગ્ગાએ દિલ્લી રેસ ક્લબ (૧૯૪૦) લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ [૨૦૨૪ આઈ.એન.એસ.સી. ૬૨૬] ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે.

૩. સામાવાળા પ્રથમ માહિતી આપનાર તરફે વિદ્વાન વકીલ શ્રી બ્રહ્મભટ્ટે પ્રશ્નવાળી એફ.આઈ.આર. વાંચ્યા પછી બહુવિધ રજૂઆતો કરી હતી. પ્રથમ, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે એફ.આઈ.આર. આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ ના આવશ્યક તત્વો જાહેર કરે છે. વિશિષ્ટ મોડસ ઓપરેન્ડીમાં અરજદારે ન્યુ કલોથ માર્કેટના વેપારીઓ સાથે વિશ્વાસ કેળવીને માલ/કાપડ ઉધાર પર

ખરીદો અને ત્યારબાદ તેમને રકમ ચૂકવી નહોતી. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે અરજદારે સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશન સમક્ષ સ્વીકાર્યું છે કે તેઓ વેચાયેલા માલની બાકી રકમ બે મહિનામાં, કુલ છ મહિનામાં ચૂકવી આપશે, પરંતુ તેમણે પોતાનું વચન પૂરું કર્યું નથી અને બાકી લેણાં ચૂકવ્યા નથી. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે એ સમજી શકાય છે કે જો કોઈ એક વ્યક્તિ છેતરાય, તો તે દીવાની દાવો દાખલ કરી શકે છે પરંતુ હાલના કેસમાં, ન્યુ ક્લોથ માર્કેટમાં વેપાર કરતા કેટલાક વ્યક્તિઓ સાથે અરજદાર દ્વારા વિશિષ્ટ મોડસ ઓપરેન્ડીમાં છેતરપિંડી કરવામાં આવી છે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આઈ.પી.સી. ની કલમો ૪૦૬ અને ૪૨૦ ના આવશ્યક તત્વો બને છે. તેથી, તેઓ અરજી ફગાવી દેવા માટે રજૂઆત કરે છે.

૩.૧. વધુમાં વિદ્વાન વકીલ શ્રી બ્રહ્મભટ્ટ એવી રજૂઆત કરશે કે તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને વિદ્વાન હકુમત ધરાવતી અદાલત સમક્ષ ચાર્જશીટ રજૂ કરવામાં આવી છે. આ સંજોગોમાં, એફ.આઈ.આર. ની સત્યતા ટ્રાયલમાં ચકાસવામાં આવશે પરંતુ આપેલા સંજોગોમાં, આ તબક્કે એફ.આઈ.આર. ને રફેંદફે કરવી જોઈએ નહીં.

૩.૨. ઉપરોક્ત રજૂઆતો પર, અરજી ફગાવી દેવા માટે રજૂઆત કરવામાં આવે છે.

૪. વિદ્વાન વકીલ શ્રી બ્રહ્મભટ્ટની દલીલોમાં જોડાતાં, વિદ્વાન એ.પી.પી. રજૂઆત કરે છે કે આ એવો કેસ છે જ્યાં વ્યક્તિએ ન્યુ કલોથ માર્કેટના કેટલાક વેપારીઓ સાથે છેતરપિંડી કરી છે. તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા છે, કુલ મળીને અરજદારે રૂ. ૫,૫૧,૪૧૨/- નો માલ/કાપડ ખરીદ્યો હતો અને રકમ ચૂકવવાનું વચન આપ્યા પછી, તે ચૂકવી નથી અને આ રીતે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ હેઠળનો ગુનો કર્યો છે. તેથી, અરજી ફગાવી દેવા માટે રજૂઆત કરવામાં આવે છે.

૫. મેં પક્ષકારો તરફે વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા છે અને રેકૉર્ડનું અવલોકન કર્યું છે. હાલના કેસમાં, અરજદાર સામે એફ.આઈ.આર. દાખલ થવા પર ક્વોશિંગ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી હતી. જો કે, અરજી પેઝિંગ હોવા દરમિયાન, તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી છે. મમતા શૈલેષ ચંદ્ર વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરાખંડ [એસ.એલ.પી. (ક્રિ) નં. ૭૨૭૩/૨૦૧૯] ના કેસમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત ચાર્જશીટ દાખલ થઈ ગઈ છે અને આ રીતે રિટ પિટિશન નિર્થક બની ગઈ છે તે કારણોસર રિટ પિટિશન ફગાવી દેવાના હાઈકોર્ટના તર્ક સાથે સંમત થઈ નહોતી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે હાઈકોર્ટમાં સુનાવણી માટે કેસ રિમાન્ડ કરતી વખતે જોસેફ સાલવરાજ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત [૨૦૧૧ (૭) એસ.સી.સી. ૫૯] ના કેસમાં ચુકાદાનો સંદર્ભ આપ્યો હતો, જેના દ્વારા માનનીય અદાલતે શોધી કાઢ્યું હતું કે એફ.આઈ.આર. રદ કરવાની અરજીમાંથી ઉદ્ભવતા કેસમાં, જ્યાં

સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ અરજી દાખલ કર્યા પછી ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યાં અદાલત એફ.આઈ.આર., ચાર્જશીટ અને અન્ય દસ્તાવેજોના આધારે પ્રથમદર્શી રીતે કોઈ ગુનો બને છે કે નહીં તેની તપાસ કરી શકે છે.

૬. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત લાગુ કરતાં, એફ.આઈ.આર. ના માત્ર વાંચન પરથી કોઈ દીવાની વ્યવહાર સામે આવે છે કે નહીં અને દીવાની વિવાદને ગુનાહિતતાનો રંગ આપવામાં આવ્યો છે કે નહીં તે શોધી કાઢવા માટે એફ.આઈ.આર. ના સંબંધિત ભાગનું અવલોકન કરીએ. એફ.આઈ.આર. નો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ વંચાય છે :—

"આજથી આશરે બે વર્ષ પહેલાં, મારી કાપડ બજારના દલાલ તરીકે કામ કરતા રાકેશભાઈ આહુજાએ મારી ઓળખાણ વિકીભાઈ ડી. ઈલાણી સાથે કરાવી હતી, જેઓ લીલા ક્રિએશન, ૨૦૭, ૨જો માળ, શુભ લક્ષ્મી માર્કેટ, ઘી-કાંટા, અમદાવાદ ખાતે કાપડની દુકાન ધરાવી વેપાર કરે છે. તેમણે મને કહ્યું હતું કે વિકીભાઈ કાપડના સારા વેપારી છે અને તેઓ સમયસર કાપડના નાણાં ચૂકવી આપશે. રાકેશભાઈ અને વિકીભાઈએ મને આપું કહેતાં, મેં આશરે બે વર્ષ પહેલાં તેમની સાથે વેપાર શરૂ કર્યો હતો. શરૂઆતમાં, વિકીભાઈ ઓછી રકમનું કાપડ ખરીદતા હતા, અને તેઓ મને સમયસર બિલની ચૂકવણી કરતા હતા. આ રીતે, તેમણે આશરે દોઢ લાખ રૂપિયાનું કાપડ ખરીદ્યું અને મને સમયસર તેમના બિલ ચૂકવ્યા હોવાથી, મને વિકીભાઈ પર વિશ્વાસ બેઠો હતો. આમ, વિકીભાઈએ કાપડના માલના નાણાં સમયસર ચૂકવીને

મારો વિશ્વાસ જીત્યો હતો. ત્યારબાદ, તેમણે મારી પાસેથી ઉધાર પર મોટી રકમના કાપડના માલની માંગણી કરી અને મને તેમના પર વિશ્વાસ હોવાથી, મેં તારીખ ૨૩/૦૬/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૧,૧૫,૯૫૦/-, તારીખ ૦૨/૦૮/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૩૨,૬૨૬/-, તારીખ ૨૦/૦૮/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૬૮,૦૦૮/-, તારીખ ૨૦/૦૮/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૩૧,૩૫૮/-, તારીખ ૨૨/૦૮/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૫,૫૦૦/- અને તારીખ ૧૬/૦૯/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૬૮,૦૬૪/-, તારીખ ૧૬/૦૯/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૬૨,૭૭૯/- તથા તારીખ ૦૧/૧૦/૨૦૧૪ ના રોજ રૂ. ૨૭,૦૦૦/- નો માલ તેમને ઉધાર પર વેચ્યો હતો. વિકીભાઈએ મને ઉપર જણાવેલ માલના નાણાં બે મહિનામાં ચૂકવી આપવા કહ્યું હતું. તેથી મેં કુલ રૂ. ૫,૫૧,૪૧૨/- ની કિંમતનો ઉપર જણાવેલ કાપડનો માલ ઘી-કાંટા ખાતે વિકીભાઈ ડી. ઈલાણીની દુકાન, લીલા ક્રિએશનમાં તેઓ સમયસર નાણાં ચૂકવશે તેવા વિશ્વાસ સાથે મોકલ્યો હતો. જ્યારે તેમણે ઉપર જણાવેલ કાપડના માલના નાણાં સમયસર ન ચૂકવ્યા, ત્યારે હું રૂબરૂ ત્યાં ગયો હતો. જ્યારે મેં તેમના મોબાઈલ નં. ૯૮૯૮૫૦૫૦૭૦ અને ૯૭૨૨૭૦૬૯૦૭ પર ફોન કરીને કાપડના માલના નાણાં માટે ઘણી વખત માંગણી કરી, ત્યારે તેમણે મને દિવાળી પછી નાણાં ચૂકવવાનું કહ્યું હતું. પરંતુ વિકીભાઈએ દિવાળી પછી પોતાની દુકાન ખોલી નહોતી અને તે આજે પણ બંધ છે. ઉપર જણાવેલ ફોન નંબરો પર સંપર્ક કરતાં, તેઓ ફોન ઉપાડતા નથી અને તેમના રહેઠાણ, મંગલદીપ એપાર્ટમેન્ટ, ત્રીજો માળ, જી-વોર્ડ, કુબેરનગર, અમદાવાદ ખાતે તપાસ કરતાં, તેઓ પોતાના ઘરે પણ મળી આવતા નથી. મને એ પણ જાણવા મળ્યું છે કે આ વિકીભાઈએ એમ. કોટ ક્રિએશન, ૧/૧૩, ઘંટાકર્ણ મહાવીર માર્કેટ, સારંગપુરના માલિક મોહનલાલ

આર. શાહ પાસેથી રૂ. ૧,૯૮,૦૮૩/- નો, મોક્ષ કોટફેલ, ૧/૧૩, શ્રી ઘંટાકર્ણ મહાવીર માર્કેટના માલિક ટોનીભાઈ એ. શાહ પાસેથી રૂ. ૩૫,૧૩૦/- નો અને ગિરીશ મહેન્દ્રકુમાર મુત્થા, એચ.યુ.એફ. એ/૨, પહેલો માળ, મસ્કતી માર્કેટ, કાલુપુર પાસેથી રૂ. ૩,૫૦,૩૫૪/- ની કિંમતનો કાપડનો માલ ઉધાર પર ખરીદ્યો હતો અને તેમણે આજદિન સુધી તેમને ઉપર જણાવેલ કાપડના માલના નાણાં ચૂકવ્યા નથી. તે જ રીતે, મને જાણવા મળ્યું છે કે તેમણે અન્ય વેપારીઓને પણ નાણાં ચૂકવ્યા નથી."

૭. એફ.આઈ.આર. નું સાદું વાંચન દર્શાવે છે કે પ્રથમ માહિતી આપનારે અરજદારને ઉધાર પર માલ વેચ્યો હતો અને ત્રણ મહિનામાં ચૂકવણી કરવાની હતી. અરજદારે રકમ પરત ન ચૂકવી હોવાથી, આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ હેઠળ એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવામાં આવી હતી. કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈ હોવાથી કલમ ૪૦૫ અને ૪૨૦ ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડીને નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરે છે :-

૪૦૫. ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત.-

જે કોઈ પણ વ્યક્તિ, કોઈપણ રીતે મિલકત સાથે સોંપાયેલ હોય, અથવા મિલકત પર કોઈપણ આધિપત્ય ધરાવતી હોય, તે અપ્રમાણિકપણે તે મિલકતનો દુરુપયોગ કરે છે અથવા તેને પોતાના ઉપયોગમાં ફેરવે છે, અથવા જે પદ્ધતિથી આવા વિશ્વાસનો નિકાલ કરવાનો છે તે નિર્ધારિત કરતી કાયદાની

કોઈપણ દિશાના ઉદ્ધંધનમાં, અથવા આવા વિશ્વાસના નિકાલને સ્પર્શતા તેણે કરેલા કોઈપણ કાનૂની કરાર, સ્પષ્ટ અથવા ગર્ભિત, ના ઉદ્ધંધનમાં અપ્રમાણિકપણે તે મિલકતનો ઉપયોગ કરે છે અથવા તેનો નિકાલ કરે છે, અથવા અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને તેમ કરવા દે છે, તે "ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત" કરે છે.

૪૨૦. છેતરપિંડી અને અપ્રમાણિકપણે મિલકતની સોંપણી માટે પ્રેરિત કરવી.-

જે કોઈ છેતરપિંડી કરે છે અને તેના દ્વારા છેતરાયેલી વ્યક્તિને કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ મિલકત પહોંચાડવા માટે, અથવા મૂલ્યવાન જામીનગીરીના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગને બનાવવા, બદલવા અથવા નાશ કરવા માટે અપ્રમાણિકપણે પ્રેરિત કરે છે, અથવા જે કંઈપણ સહી કરેલ અથવા સીલ કરેલ છે, અને જે મૂલ્યવાન જામીનગીરીમાં રૂપાંતરિત થવા સક્ષમ છે, તેને સાત વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય તેવી મુદત માટે બંનેમાંથી કોઈપણ વર્ણનની કેદની સજા કરવામાં આવશે, અને તે દંડને પણ પાત્ર રહેશે.

૮. ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડીની સજા કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. જો કોઈ વ્યક્તિ મિલકત પર આધિપત્ય ધરાવતી હોય અથવા મિલકતની સોંપણી ધરાવતી હોય, તેણે અપ્રમાણિકપણે દુરુપયોગ કર્યો હોય અથવા મિલકતને પોતાના ઉપયોગમાં ફેરવી હોય અથવા અપ્રમાણિકપણે ઉપયોગ કર્યો હોય અથવા મિલકતનો નિકાલ કર્યો હોય અથવા જે પદ્ધતિથી વિશ્વાસનો નિકાલ કરવામાં આવે છે તે નિર્ધારિત કરતી કાયદાની કોઈપણ દિશાના ઉદ્ધંધનમાં સ્વેચ્છાએ અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને તેમ કરવા દીધું

હોય પરંતુ કોઈ વ્યક્તિ વિશ્વાસનો ભંગ કરે અને અપ્રમાણિકપણે દુરુપયોગ કરે અથવા મિલકતને પોતાની બનાવી લે તો એમ કહી શકાય કે તેણે ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત કર્યો છે.

૯. કાયદાની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓની પૃષ્ઠભૂમિમાં, જો આપણે ફરીથી એફ.આઈ.આર. ની વિગતો જોઈએ, તો કોઈપણ સમયે, એવું જણાતું નથી કે આરોપીએ અપ્રમાણિકપણે દુરુપયોગ કર્યો છે અથવા મિલકતને પોતાના ઉપયોગમાં ફેરવી છે અથવા આવી મિલકત મેળવવા માટે અપ્રમાણિકપણે મિલકતનો ઉપયોગ કર્યો છે અથવા તેનો નિકાલ કર્યો છે અથવા કપટપૂર્વક કે અપ્રમાણિકપણે કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ મિલકત પહોંચાડવા માટે પ્રેરિત કરીને પ્રથમ માહિતી આપનાર સાથે છેતરપિંડી કરી છે. એફ.આઈ.આર. બે વેપારીઓ વચ્ચેનો સાદો દીવાની વ્યવહાર દર્શાવે છે. પ્રથમ માહિતી આપનારે પોતાની મેળે ઘણી વખત ઉધાર પર માલ/કાપડ વેચ્યો હતો અને જ્યારે અરજદાર દ્વારા રકમ ચૂકવવામાં ન આવી, ત્યારે ગુનાહિતતાનો રંગ આપીને એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવામાં આવી છે. એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે જો પ્રથમ માહિતી આપનાર પોતે છેતરાયા હોવાનું અનુભવે છે, તો તેઓ બાકી રકમની વસૂલાત માટે દીવાની દાવો દાખલ કરી શક્યા હોત.

૧૦. જે બાબત ધ્યાને આવી શકે છે તે એ છે કે વાણિજ્યિક વ્યવહારમાં બાકી હોવાનું કથિત રકમની વસૂલાતના હેતુ માટે પોલીસ સત્તાવાળાઓએ સત્તાનો

દુરુપયોગ કર્યો છે અને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ ઉમેરી છે. આ અદાલતે આ પ્રકારની એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવા માટે પોલીસ સત્તાવાળાઓના અભિગમને વખતોવખત વખોડી કાઢ્યો છે કે જેના દ્વારા દીવાની વિવાદને ફોજદારી કાર્યવાહીમાં ફેરવી દેવામાં આવ્યો છે. રાજ્યના ડી.જી.પી. કક્ષાના સર્વોચ્ચ પોલીસ અધિકારીએ પણ પોલીસ કર્મચારીઓને એવા પરિપત્રો બહાર પાડ્યા છે કે જ્યાં દીવાની વિવાદને ફોજદારી કાર્યવાહીનો રંગ આપવામાં આવ્યો હોય ત્યાં એફ.આઈ.આર. ન નોંધવી. પરંતુ સંબંધિત પોલીસ અધિકારીઓને જ સારી રીતે જાણીતા કારણોસર તે પરિપત્રોનું પાલન કર્યા વિના, આ પ્રકારની એફ.આઈ.આર. નોંધવામાં આવે છે.

૧૧. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે તાજેતરમાં દિલ્હી રેસ ક્લબ (૧૯૪૦) લિમિટેડ (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આ મુદ્દાની તપાસ કરી હતી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના તારણો અને અવલોકનો ફક્ત ૨૪ થી ૪૧ માં છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૨૪. આ અદાલતે (૨૦૦૨) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૧ માં રિપોર્ટ થયેલ એસ.ડબલ્યુ. પલાનીત્કર અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર અને અન્ય ના પોતાના નિર્ણયમાં છેતરપિંડીના ગુના (કલમ ૪૨૦) ની સરખામણીએ ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના ગુના (આઈપીસી કલમ ૪૦૬) ની રચના માટે જરૂરી તત્વોમાં તફાવત સમજાવ્યો હતો. સંબંધિત અવલોકનો નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૯. ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતની રચના કરવા માટેના તત્વો છે: (i) કોઈ વ્યક્તિને મિલકત સોંપવી અથવા મિલકત પર કોઈપણ આધિપત્ય સોંપવું, (ii) સોંપાયેલ તે વ્યક્તિ (એ) અપ્રમાણિકપણે તે મિલકતનો દુરુપયોગ કરે છે અથવા તેને પોતાના ઉપયોગમાં ફેરવે છે; અથવા (બી) (i) આવા વિશ્વાસનો નિકાલ કેવી રીતે કરવો તે નિર્ધારિત કરતી કાયદાની કોઈપણ દિશાના, (ii) આવા વિશ્વાસના નિકાલને સ્પર્શતા થયેલા કોઈપણ કાનૂની કરારના ઉલ્લંઘનમાં અપ્રમાણિકપણે તે મિલકતનો ઉપયોગ કરે છે અથવા તેનો નિકાલ કરે છે અથવા સ્વેચ્છાએ અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને તેમ કરવા દે છે.

૧૦. છેતરપિંડીના ગુનાના તત્વો છે: (i) કોઈ વ્યક્તિને છેતરીને કપટપૂર્વક અથવા અપ્રમાણિકપણે પ્રેરિત કરવી જોઈએ, (ii)(એ) તે રીતે છેતરાયેલી વ્યક્તિને કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ મિલકત પહોંચાડવા માટે, અથવા કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ મિલકત પોતાની પાસે રાખશે તેવી સંમતિ આપવા માટે પ્રેરિત કરવી જોઈએ; અથવા (બી) તે રીતે છેતરાયેલી વ્યક્તિને જાણીજોઈને એવું કંઈપણ કરવા અથવા કરવાનું છોડી દેવા માટે પ્રેરિત કરવી જોઈએ જે જો તે છેતરાઈ ન હોત તો તે કરત નહીં અથવા કરવાનું છોડત નહીં; અને (iii) (ii)(બી) હેઠળ આવરી લેવાયેલા કેસોમાં, કરવાનું કે કરવાનું છોડી દેવાનું કૃત્ય એવું હોવું જોઈએ જે પ્રેરિત વ્યક્તિના શરીર, મન, પ્રતિષ્ઠા અથવા મિલકતને નુકસાન અથવા હાનિ પહોંચાડે અથવા પહોંચાડવાની સંભાવના હોય."

૨૫. ઉપરોક્ત પરથી જે સમજી શકાય છે તે એ છે કે ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત (કલમ ૪૦૬ આઈપીસી) અને છેતરપિંડી (કલમ

૪૨૦ આઈપીસી) ના ગુનાઓમાં ચોક્કસ તત્વો હોય છે. ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત (કલમ ૪૦૬ આઈપીસી) ની રચના કરવા માટે: –

૧) મિલકત માટે વ્યક્તિ સાથે સોંપણી અથવા મિલકત પર આધિપત્ય હોવું આવશ્યક છે, અને

૨) સોંપાયેલ વ્યક્તિએ:

(એ) અપ્રમાણિકપણે દુરુપયોગ કર્યો અથવા મિલકતને પોતાના ઉપયોગમાં ફેરવી, અથવા

(બી) નીચેનાના ઉદ્ધંધનમાં અપ્રમાણિકપણે ઉપયોગ કર્યો અથવા મિલકતનો નિકાલ કર્યો અથવા સ્વેચ્છાએ અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને તેમ કરવા દીધું:

i. વિશ્વાસનો નિકાલ જે પદ્ધતિથી કરવામાં આવે છે તે નિર્ધારિત કરતી કાયદાની કોઈપણ દિશા; અથવા ii. વિશ્વાસના નિકાલને સ્પર્શતો કાનૂની કરાર (જુઓ: એસ.ડબલ્યુ. પલાનીત્કર (ઉપર મુજબ).

તેવી જ રીતે, આઈપીસી ની કલમ ૪૨૦ હેઠળના ગુનાના સંબંધમાં, આવશ્યક તત્વો છે: –

૧) ખોટી અથવા ભ્રામક રજૂઆત કરીને અથવા અન્ય પગલાં દ્વારા અથવા ભૂલ દ્વારા કોઈપણ વ્યક્તિ સાથે છેતરપિંડી;

૨) કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ મિલકત પહોંચાડવા માટે કપટપૂર્વક અથવા અપ્રમાણિકપણે પ્રેરિત કરવી, અથવા

૩) કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ મિલકત પોતાની પાસે રાખશે તેવી સંમતિ અને છેવટે તે વ્યક્તિને એવું કંઈપણ કરવા અથવા કરવાનું છોડી દેવા માટે જાણીજોઈને પ્રેરિત કરવી જે તે કરત નહીં અથવા કરવાનું છોડત નહીં (જુઓ: હરમનપ્રીત સિંહ આહલુવાલિયા વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૦૯) ૭ એસ.સી.સી. ૭૧૨: (૨૦૦૯) ક્રિ.એલ.જે. ૩૪૬૨ (એસ.સી.))

૨૬. વધુમાં, ઉપરોક્ત બંને કલમોમાં, મેન્સ રિયા એટલે કે છેતરવાનો ઈરાદો અથવા અપ્રમાણિક ઈરાદો હાજર હોવો જોઈએ, અને છેતરપિંડીના કિસ્સામાં તે શરૂઆતથી અથવા પ્રારંભથી જ હોવો જોઈએ.

૨૭. અમારા મતે, ફરિયાદનું સાદું વાંચન ઉપર નોંધેલા ઉપરોક્ત તત્વો પૈકી કોઈપણ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ જાય છે. પોલીસ તેમજ નીચેની અદાલતોના મનમાં કાયદાની ગંભીર ગેરસમજ દૂર કરવાના હેતુથી અમે માત્ર એટલું જ કહી શકીએ કે, જો ફરિયાદપક્ષનો એવો કેસ હોય કે આરોપી દ્વારા આઈપીસી ની કલમ ૪૦૬ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર, આઈપીસી ની કલમ ૪૦૫ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતનો ગુનો કરવામાં આવ્યો છે, તો તે જ શ્વાસે એવું કહી શકાય નહીં કે આરોપીએ આઈપીસી ની કલમ ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર, આઈપીસી ની કલમ ૪૧૫ માં વ્યાખ્યાયિત અને સમજાવેલ છેતરપિંડીનો ગુનો પણ કર્યો છે.

૨૮. જ્યાં સુધી કપટપૂર્ણ દુરુપયોગના ચેડાંજનક કૃત્યનો પુરાવો ન હોય ત્યાં સુધી વિશ્વાસઘાતનું દરેક કૃત્ય ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના દંડનીય ગુનામાં પરિણમી શકશે નહીં. વિશ્વાસઘાતના કૃત્યમાં દીવાની અન્યાયનો સમાવેશ થાય છે જેના સંબંધમાં વ્યક્તિ દીવાની અદાલતોમાં નુકસાની માટે પોતાનો ઉપાય શોધી શકે છે પરંતુ, મેન્સ રિયા સાથેનો કોઈપણ વિશ્વાસઘાત, ફોજદારી કાર્યવાહીને પણ જન્મ આપે છે. હરિ પ્રસાદ ચમારીયા વિ. નિશુન કુમાર સુરેખા અને અન્ય, (૧૯૭૩) ૨ એસ.સી.સી. ૮૨૩ માં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

"૪. અમે અપીલકર્તા વતી શ્રી મહેશ્વરીને સાંભળ્યા છે અને અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ ની કલમ ૪૨૦ હેઠળ સામાવાળા સામે કોઈ કેસ બનતો નથી. હાલની અપીલના હેતુ માટે, અમે માની લઈશું કે અપીલકર્તા દ્વારા ફરિયાદમાં હકિકતના જે વિવિધ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તે સાચા છે. તે છૂટ આપ્યા પછી પણ, અમે શોધીએ છીએ કે ફરિયાદ પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ ની કલમ ૪૨૦ હેઠળ સામાવાળા તરફથી કોઈપણ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું જાહેર કરતી નથી. અપીલકર્તાએ રૂ. ૩૫,૦૦૦/- ચૂકવ્યા તે સમયે સામાવાળાનો અપ્રમાણિક અથવા કપટપૂર્ણ ઈરાદો હતો તેવું દર્શાવવા માટે ફરિયાદમાં કંઈ નથી. સામાવાળાએ અપીલકર્તાને છેતરીને રૂ. ૩૫,૦૦૦/- ચૂકવવા પ્રેરિત કર્યા હતા તેવું દર્શાવવા માટે પણ કંઈ નથી. વધુમાં અપીલકર્તાનો એવો કેસ નથી કે કોઈ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી, જેને સામાવાળા ખોટી હોવાનું જાણતા હતા. એ હકિકત કે સામાવાળાએ ત્યારબાદ પોતાની પ્રતિબદ્ધતાનું પાલન કર્યું નહોતું કે તેઓ અપીલકર્તાને

ડ્રાંગ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશનના માલિક તરીકે દર્શાવશે અને ડિસેમ્બર મહિનામાં તેમને હિસાબ પણ આપશે, તે છેતરપિંડીના ગુના માટે સામાવાળા પર દીવાની જવાબદારી ઊભી કરી શકે છે."

૨૯. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, છેતરપિંડી અને અપ્રમાણિક ઇરાદાનો કેસ વ્યવહારની શરૂઆતથી જ શરૂ થાય છે. પરંતુ ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના કિસ્સામાં, જે વ્યક્તિ જંગમ મિલકતનો કબજો મેળવે છે અને તેને કાયદેસર રીતે સ્વીકારે છે, પરંતુ કરારની શરતો વિરુદ્ધ ગેરકાયદેસર રીતે તેને પોતાની પાસે રાખે છે અથવા તેને પોતાના ઉપયોગમાં ફેરવે છે, ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, આવા કિસ્સામાં, કબજો રાખવો એ અપ્રમાણિક ઇરાદા સાથે છે કે નહીં, કબજો રાખવામાં ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત સામેલ છે કે માત્ર દીવાની જવાબદારી છે તે દરેક કેસની હકિકતો પર નિર્ભર રહેશે.

૩૦. કરારના માત્ર ભંગ અને ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત તથા છેતરપિંડીના ગુના વચ્ચેનો તફાવત ખૂબ જ બારીક છે. છેતરપિંડીના કિસ્સામાં, પ્રેરણા આપતી વખતે આરોપીના ઇરાદાને ધ્યાને લેવો જોઈએ જેનું મૂલ્યાંકન પછીના વર્તન દ્વારા થઈ શકે છે, પરંતુ આ માટે, પછીનું વર્તન એ એકમાત્ર કસોટી નથી. કરારનો માત્ર ભંગ છેતરપિંડી માટે ફોજદારી કાર્યવાહીને જન્મ આપી શકતો નથી સિવાય કે વ્યવહારની શરૂઆતથી જ એટલે કે જે સમયે ગુનો થયો હોવાનું કહેવાય છે તે સમયથી જ કપટપૂર્ણ અથવા અપ્રમાણિક ઇરાદો દર્શાવવામાં આવ્યો હોય. તેથી, આ ઇરાદો જ છે, જે ગુનાનો સાર છે. જ્યારે, ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત માટે, મિલકત આરોપીને સોંપેલી હોવી જોઈએ અથવા તેના પર તેનું આધિપત્ય હોવું જોઈએ. જે મિલકતના સંબંધમાં વિશ્વાસઘાતનો

ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તે કાં તો આરોપી સિવાયની અન્ય કોઈ વ્યક્તિની મિલકત હોવી જોઈએ અથવા તેમાં લાભકારી હિત અથવા માલિકી અન્ય કોઈ વ્યક્તિની હોવી જોઈએ. આરોપીએ તે મિલકત આવી અન્ય વ્યક્તિના વિશ્વાસ પર રાખવી જોઈએ. જો કે ગુનો, એટલે કે વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડીના ગુનામાં અપ્રમાણિક ઈરાદો સામેલ છે, તેમ છતાં તેઓ પરસ્પર વિશિષ્ટ અને મૂળભૂત વિભાવનામાં ભિન્ન છે. ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડી વચ્ચે તફાવત છે. છેતરપિંડી માટે, ખોટી અથવા ભ્રામક રજૂઆત કરતી વખતે એટલે કે પ્રારંભથી જ ગુનાહિત ઈરાદો જરૂરી છે. ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતમાં, સોંપણીનો માત્ર પુરાવો પૂરતો છે. આમ, ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના કિસ્સામાં, ગુનેગારને કાયદેસર રીતે મિલકત સોંપવામાં આવે છે, અને તેણે અપ્રમાણિકપણે તેનો દુરુપયોગ કર્યો હતો. જ્યારે, છેતરપિંડીના કિસ્સામાં, ગુનેગાર કપટપૂર્વક અથવા અપ્રમાણિકપણે કોઈ વ્યક્તિને કોઈપણ મિલકત પહોંચાડવા માટે છેતરીને પ્રેરિત કરે છે. આવી સ્થિતિમાં, બંને ગુનાઓ એક સાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતા નથી.

૩૧. વધુમાં વધુ, એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટની અદાલત આઈપીસી ની કલમ ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના એટલે કે છેતરપિંડી માટે પ્રોસેસ ઈશ્યૂ કરી શકી હોત પરંતુ કોઈપણ સંજોગોમાં ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતનો કોઈ કેસ બનતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે નિર્વિવાદપણે હાલના કેસમાં કોઈપણ મિલકતની સોંપણી નથી. ફરિયાદપક્ષનો એવો કેસ પણ નથી કે અપીલકર્તાઓને કાયદેસર રીતે કોઈ મિલકત સોંપવામાં આવી હતી અને તેનો અપ્રમાણિકપણે દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. ફરિયાદપક્ષનો કેસ સાદો અને સરળ છે. તેઓ કહે છે કે તેમના દ્વારા વેચાયેલા માલની કિંમત ચૂકવવામાં આવી નથી. એકવાર

વેચાણ થઈ જાય પછી, આઈપીસી ની કલમ ૪૦૬ ચિત્રમાંથી બહાર નીકળી જાય છે. ફરિયાદપક્ષના જણાવ્યા મુજબ, તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલા ઇનવોઇસની પતાવટ કરવામાં આવી નહોતી. છેતરપિંડી કહેવાય તેવો પણ કોઈ કેસ બનતો નથી.

૩૨. જો મેજિસ્ટ્રેટે આઈપીસી ની કલમ ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના એટલે કે છેતરપિંડી માટે પ્રોસેસ ઇશ્યૂ કર્યો હોત તો પણ તે કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવાપાત્ર બનત, કારણ કે રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીમાંથી છેતરપિંડીના ગુનાની રચના કરતું કોઈપણ તત્વ જાહેર થતું નથી.

૩૩. (૧૯૬૮) ૨ એસ.સી.આર. ૪૦૮ માં રિપોર્ટ થયેલ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિ. જસવંતલાલ નથુલાલ માં ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, "આઈપીસી ની કલમ ૪૦૫ માં જોવા મળતો શબ્દ "સોંપાયેલ" માત્ર તેની તરત પછી આવતા શબ્દો "મિલકત સાથે" ને જ નહીં પરંતુ ત્યારપછી આવતા શબ્દો "અથવા મિલકત પર કોઈપણ આધિપત્ય સાથે" ને પણ લાગુ પડે છે – જુઓ વેલજી રાઘવજી પટેલ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર [(૧૯૬૫) ૨ એસ.સી.આર. ૪૨૯]. કોઈપણ સોંપણી થાય તે પહેલાં એક વિશ્વાસ હોવો જોઈએ જેનો અર્થ મિલકતની માલિકી સાથે જોડાયેલી જવાબદારી અને માલિક દ્વારા મૂકવામાં આવેલ અને સ્વીકારવામાં આવેલ અથવા અન્યના લાભ માટે અથવા અન્ય અને માલિકના લાભ માટે તેના દ્વારા જાહેર કરાયેલ અને સ્વીકારાયેલ વિશ્વાસ છે. પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે આવી સોંપણી ટ્રસ્ટના કાયદાની તમામ તકનીકી બાબતોને અનુરૂપ હોવી જોઈએ – જુઓ જસવંતરાય મણીલાલ અખાણી વિ. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે [૧૯૫૬ એસ.સી.આર.

૪૮૩]. "સોંપણી" અભિવ્યક્તિ તેની સાથે એવો ગર્ભિતાર્થ ધરાવે છે કે કોઈપણ મિલકત સોંપનાર વ્યક્તિ અથવા જેના વતી તે મિલકત અન્યને સોંપવામાં આવે છે, તે તેના માલિક તરીકે ચાલુ રહે છે. વધુમાં મિલકત સોંપનાર વ્યક્તિને મિલકત લેનાર વ્યક્તિ પર વિશ્વાસ હોવો જોઈએ જેથી તેમની વચ્ચે એક વિશ્વાસ આધારિત (ફિડ્યુશિયરી) સંબંધ રચાય. વેચાણનો માત્ર વ્યવહાર "સોંપણી" સમાન હોઈ શકે નહીં".

૩૪. તેવી જ રીતે, (૧૯૯૬) ૫ એસ.સી.સી. ૫૯૧ માં રિપોર્ટ થયેલ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન, એસ.પી.ઈ., એસ.આઈ.યુ.(એક્સ), નવી દિલ્હી વિ. ડંકન્સ એગ્રો ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ, કલકત્તા માં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આઈપીસી ની કલમ ૪૦૫ માં વપરાયેલ શબ્દસમૂહ "મિલકત સાથે સોંપાયેલ" એવો અર્થ દર્શાવે છે કે જે મિલકતના સંબંધમાં ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત થઈ શકે છે તે મિલકત અનિવાર્યપણે આરોપી સિવાયની અન્ય કોઈ વ્યક્તિની હોવી જોઈએ અથવા તેમાં લાભકારી હિત અથવા માલિકી અન્ય વ્યક્તિની હોવી જોઈએ અને ગુનેગારે આવી મિલકત આવી અન્ય વ્યક્તિ માટે અથવા તેના લાભ માટે વિશ્વાસ પર રાખવી જોઈએ. સંબંધિત અવલોકનો નીચે મુજબ વંચાય છે: –

"૨૭. પ્રસ્તુત કેસમાં, સંબંધિત પક્ષકારો તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એક ગંભીર વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે શું આક્ષેપોના આધારે ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતનો ગુનો બને છે કે નહીં. અમારા મતે, આઈપીસી ની કલમ ૪૦૫ માં "મિલકત સાથે સોંપાયેલ" અથવા "મિલકત પર કોઈપણ આધિપત્ય સાથે"

શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ વ્યાપક અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે. આવા શબ્દપ્રયોગમાં એવા તમામ કેસોનો સમાવેશ થાય છે જેમાં માલ સોંપવામાં આવ્યો હોય, એટલે કે, ચોક્કસ હેતુ માટે સ્વેચ્છાએ સોંપવામાં આવ્યો હોય અને કાયદાના ઉદ્દેશનમાં અથવા કરારના ઉદ્દેશનમાં અપ્રમાણિકપણે તેનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હોય. આઈપીસી ની કલમ ૪૦૫ માં દેખાતો 'સોંપાયેલ' શબ્દ અનિવાર્યપણે કાયદાનો શબ્દ નથી. જુદા જુદા સંદર્ભોમાં તેના વ્યાપક અને અલગ અલગ ગર્ભિતાઓ છે. જો કે, એ જરૂરી છે કે જે સોંપાયેલી મિલકતના સંબંધમાં ગુનો થયો હોવાનો આક્ષેપ છે તેની માલિકી અથવા માલિકીમાં લાભકારી હિત આરોપી સિવાયની અન્ય કોઈ વ્યક્તિમાં હોવું જોઈએ અને બાદની વ્યક્તિએ તે કોઈ વ્યક્તિના ખાતામાં અથવા તેના લાભ માટે કોઈ રીતે રાખવી જોઈએ. આઈપીસી ની કલમ ૪૦૫ માં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ એક વ્યાપક અભિવ્યક્તિ છે અને તેનો ઉપયોગ ટ્રસ્ટી અને લાભાર્થી, બેઈલર અને બેઈલી, માલિક અને નોકર, પ્લેજર અને પ્લેજ જેવા વિવિધ પ્રકારના સંબંધો દર્શાવવા માટે કરવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા બીજી વ્યક્તિ પાસે અમુક માલ હાઈપોથીકેટ (ગીરો) કરવામાં આવે છે, ત્યારે માલની માલિકી હજુ પણ તે વ્યક્તિ પાસે રહે છે જેણે આવા માલને હાઈપોથીકેટ કર્યો છે. જે મિલકતના સંબંધમાં ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત થઈ શકે છે તે મિલકત અનિવાર્યપણે આરોપી સિવાયની અન્ય કોઈ વ્યક્તિની હોવી જોઈએ અથવા તેમાં લાભકારી હિત અથવા માલિકી અન્ય વ્યક્તિની હોવી જોઈએ અને ગુનેગારે આવી મિલકત આવી અન્ય વ્યક્તિ માટે અથવા તેના લાભ માટે વિશ્વાસ પર રાખવી જોઈએ. પ્લેજના કિસ્સામાં, ગીરો મૂકેલી વસ્તુ અન્ય કોઈ વ્યક્તિની હોય છે પરંતુ તે પ્લેજ દ્વારા ટ્રસ્ટમાં રાખવામાં આવે છે. [...]" (ભારપૂર્વક ઉમેરેલ)

૩૫. કાયદાનું ઉપરોક્ત વિવેચન સ્પષ્ટ કરે છે કે આરોપીને મિલકતની અમુક સોંપણી હોવી જોઈએ જેમાં માલિકી આરોપીને ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી ન હોય. જંગમ મિલકતના વેચાણના કિસ્સામાં, ભલે ચૂકવણી સ્થગિત કરવામાં આવી હોય તેમ છતાં ધ સેલ ઓફ ગુડ્સ એક્ટ, ૧૯૩૦ ની અનુક્રમે કલમ ૨૦ અને ૨૪ મુજબ માલ પહોંચાડવા પર માલની મિલકત ટ્રાન્સફર થઈ જાય છે.

"૨૦. સોંપણી યોગ્ય સ્થિતિમાં ચોક્કસ માલ.-જ્યાં સોંપણી યોગ્ય સ્થિતિમાં ચોક્કસ માલના વેચાણ માટે બિનશરતી કરાર હોય, ત્યારે કરાર કરવામાં આવે ત્યારે માલમાં મિલકત ખરીદનારને ટ્રાન્સફર થાય છે અને કિંમત ચૂકવવાનો સમય કે માલની ડિલિવરીનો સમય, અથવા બંને, મુલતવી રાખવામાં આવ્યા છે કે કેમ તે બાબત અપ્રસ્તુત છે.

XXX XXX XXX

૨૪. મંજૂરી પર અથવા "વેચાણ અથવા પરત" પર મોકલેલ માલ.- જ્યારે માલ ખરીદનારને મંજૂરી પર અથવા "વેચાણ અથવા પરત" પર અથવા અન્ય સમાન શરતો પર પહોંચાડવામાં આવે છે, ત્યારે તેમાં રહેલી મિલકત ખરીદનારને ટ્રાન્સફર થાય છે-(એ) જ્યારે તે વેચનારને પોતાની મંજૂરી અથવા સ્વીકૃતિ દર્શાવે છે અથવા વ્યવહારને અપનાવતું અન્ય કોઈ કૃત્ય કરે છે;

(બી) જો તે વેચનારને પોતાની મંજૂરી અથવા સ્વીકૃતિ દર્શાવતો નથી પરંતુ અસ્વીકારની નોટિસ આપ્યા વિના માલ પોતાની પાસે રાખે છે, તો, જો આવા સમયની સમાપ્તિ પર માલ પરત કરવા માટે સમય નક્કી કરવામાં આવ્યો હોય, અને, જો કોઈ સમય નક્કી કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો વાજબી સમયની સમાપ્તિ પર."

૩૬. ઉપરોક્ત પરથી, કોઈપણ પ્રકારની કોઈ શંકા રહેતી નથી કે માલના વેચાણના કિસ્સામાં, જ્યારે માલ પહોંચાડવામાં આવે છે ત્યારે મિલકત વેચનાર પાસેથી ખરીદનારને ટ્રાન્સફર થાય છે. એકવાર માલમાં રહેલી મિલકત ખરીદનારને ટ્રાન્સફર થઈ જાય પછી, એવું કહી શકાય નહીં કે ખરીદનારને વેચનારની મિલકત સોંપવામાં આવી હતી. મિલકતની સોંપણી વિના, ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત થઈ શકે નહીં. આમ, માલના વેચાણના કિસ્સામાં અવેજની રકમ ચૂકવવામાં નિષ્ફળતા માટે, ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના આરોપ પર કેસોની ફરિયાદ પાયામાંથી ખામીયુક્ત છે. અવેજની રકમ ન ચૂકવવા માટે દીવાની ઉપાય હોઈ શકે છે, પરંતુ તેના માટે કોઈ ફોજદારી કેસ ચાલવાપાત્ર રહેશે નહીં. [જુઓ: લલિત ચતુર્વેદી અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ અને અન્ય: ૨૦૨૪ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૧૭૧ અને મિડઈસ્ટ ઇન્ટિગ્રેટેડ સ્ટીલ્સ લિમિટેડ (મેસ્કો સ્ટીલ લિમિટેડ) અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઝારખંડ અને અન્ય : ૨૦૨૩ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન ઝારખંડ ૩૦૧]

૩૭. હાલનો કેસ આ ચુકાદાના ફક્ત ૭ માં સંદર્ભિત શ્રીમતી નાગવવા (ઉપર મુજબ) માં નિર્ધારિત શ્રેણી નં. ૧ માં આવે છે.

૩૮. જો ફરિયાદપક્ષનો એવો કેસ હોય કે કોઈ ચોક્કસ રકમ તેમને મળવાપાત્ર અને ચૂકવવાપાત્ર છે તો તેમણે અહીંના અપીલકર્તાઓ સામે રકમની વસૂલાત માટે દીવાની દાવો દાખલ કરવો જોઈતો હતો. પરંતુ તેઓ છેતરપિંડી અને ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતની ફરિયાદ દાખલ કરીને એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં જઈ શક્યા ન હોત.

૩૯. એવું જણાય છે કે આજદિન સુધી, ફરિયાદપક્ષે તે રકમની વસૂલાત માટે કોઈ દીવાની દાવો દાખલ કર્યો નથી જે તેમના જણાવ્યા મુજબ અપીલકર્તાઓ દ્વારા તેમને મળવાપાત્ર અને ચૂકવવાપાત્ર છે. તેઓ આવા દીવાની દાવો દાખલ કરવા માટેની લિમિટેશનની મુદત પ્રથમદર્શી રીતે ગુમાવી ચૂક્યા હોય તેવું જણાય છે.

૪૦. ઉપર સંદર્ભિત આવા સંજોગોમાં, ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવી એ કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સિવાય બીજું કંઈ રહેશે નહીં.

૪૧. અમે આ બાબત પૂર્ણ કરીએ તે પહેલાં, હાલના કેસ જેવા કેસોમાં નીચેની અદાલતોના બેદરકાર અભિગમ અંગે કંઈક કહેવા માંગીએ છીએ. ઇન્ડિયન પીનલ કોડ (આઈપીસી) એ ભારતના પ્રજાસત્તાકમાં સત્તાવાર ક્રિમિનલ કોડ હતો જે આઝાદી પછી બ્રિટિશ ભારત પાસેથી વારસામાં મળ્યો હતો. બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન ૧૮૬૨ માં આ ઉપખંડમાં આઈપીસી અમલમાં આવ્યો હતો. ડિસેમ્બર ૨૦૨૩ માં ભારતીય ન્યાય સંહિતા ("બીએનએસ") દ્વારા તેને રદ કરવામાં આવી અને તેનું સ્થાન

લેવામાં આવ્યું ત્યાં સુધી આઈપીસી લગભગ ૧૬૨ વર્ષના સમયગાળા માટે અમલમાં રહ્યો, જે ૧ લી જુલાઈ ૨૦૨૪ ના રોજ અમલમાં આવ્યો. એ નોંધવું ખરેખર ખૂબ જ દુઃખદ છે કે આટલા વર્ષો પછી પણ, અદાલતો ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડી વચ્ચેનો બારીક તફાવત સમજી શકી નથી."

૧૨. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત લાગુ કરતાં, હાલના કેસમાં, એફ.આઈ.આર. સત્તાનો સંપૂર્ણ દુરુપયોગ હોવાનું જણાય છે.

૧૩. આ અદાલત સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિ. ભજન લાલ [૧૯૯૨ સપ્લીમેન્ટરી (૧) એસ.સી.સી. ૩૩૫] ના કેસમાં આ અદાલતના નીચેના અવલોકનોનો લાભપૂર્વક સંદર્ભ લઈ શકે છે, અને તેમાં નિર્ધારિત કાયદાનું સતત પાલન કરવામાં આવ્યું છે. ફક્ત ૧૦૨ માં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :-

"૧૦૨. પ્રકરણ ૧૪ હેઠળ સદર કોડની વિવિધ સંબંધિત જોગવાઈઓના અર્થઘટનની પૃષ્ઠભૂમિમાં અને અનુરૂપે ૨૨૬ હેઠળની અસાધારણ સત્તા અથવા સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અંતર્ગત સત્તાઓના ઉપયોગ સંબંધિત નિર્ણયોની શ્રેણીમાં આ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત કાયદાના સિદ્ધાંતો કે જે અમે ઉપર તારવ્યા અને પુનઃ રજૂ કર્યા છે, તેના આધારે અમે ઉદાહરણ તરીકે કેસોની નીચેની શ્રેણીઓ આપીએ છીએ કે જેમાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ કોઈપણ અદાલતની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને રોકવા માટે અથવા અન્યથા ન્યાયના હિતોને સુરક્ષિત કરવા માટે કરી શકાય

છે, જો કે કોઈપણ ચોક્કસ, સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાયિત અને પૂરતી રીતે નિર્દેશિત અને અપરિવર્તનશીલ માર્ગદર્શિકા અથવા કઠોર સૂત્રો નિર્ધારિત કરવા અને અસંખ્ય પ્રકારના કેસોની સંપૂર્ણ યાદી આપવી શક્ય ન હોઈ શકે કે જેમાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

(૧) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો, જો તેઓને તેમના મૂળ મૂલ્ય પર લેવામાં આવે અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ પ્રથમદર્શી રીતે કોઈ ગુનો બનતો નથી અથવા આરોપી સામે કેસ બનતો નથી.

(૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં અને એફ.આઈ.આર. સાથેની અન્ય સામગ્રીમાં, જો કોઈ હોય તો, કરવામાં આવેલા આક્ષેપો સદર કોડની કલમ ૧૫૫(૨) ના દાયરામાં મેજિસ્ટ્રેટના હુકમ સિવાય સદર કોડની કલમ ૧૫૬(૧) હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા તપાસને યોગ્ય ઠેરવતો કોન્ફિઝેબલ ગુનો જાહેર કરતા નથી.

(૩) જ્યાં એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા બિન-વિવાદાસ્પદ આક્ષેપો અને તેના સમર્થનમાં એકત્રિત કરવામાં આવેલા પુરાવા કોઈપણ ગુનો આચર્યાનું જાહેર કરતા નથી અને આરોપી સામે કેસ બનાવતા નથી.

(૪) જ્યાં, એફ.આઈ.આર. માં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો કોન્ફિઝેબલ ગુનો બનાવતા નથી પરંતુ માત્ર નોન-કોન્ફિઝેબલ ગુનો બનાવે છે, ત્યાં સદર કોડની કલમ ૧૫૫(૨) હેઠળ વિચાર્યા

મુજબ મેજિસ્ટ્રેટના હુકમ વિના પોલીસ અધિકારી દ્વારા કોઈ તપાસની મજૂરી નથી.

(૫) જ્યાં એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો એટલા વાહિયાત અને સ્વાભાવિક રીતે અસંભવિત છે કે જેના આધારે કોઈપણ વિવેકી વ્યક્તિ ક્યારેય એવા ન્યાયી નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકતી નથી કે આરોપી સામે કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતા આધાર છે.

(૬) જ્યાં કાર્યવાહીની શરૂઆત અને ચાલુ રાખવા માટે સદર કોડ અથવા સંબંધિત કાયદા (જે હેઠળ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી છે) ની કોઈપણ જોગવાઈમાં સ્પષ્ટ કાનૂની અવરોધ રહેલો છે અને/અથવા જ્યાં સદર કોડ અથવા સંબંધિત કાયદામાં ચોક્કસ જોગવાઈ છે, જે વ્યથિત પક્ષની ફરિયાદ માટે અસરકારક નિવારણ પૂરું પાડે છે.

(૭) જ્યાં ફોજદારી કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે દૂષિત ઈશિદા સાથે કરવામાં આવી હોય અને/અથવા જ્યાં આરોપી પર વેર વાળવાના બદલિશિદા સાથે અને ખાનગી અને વ્યક્તિગત અદાવતના કારણે તેને હેરાન કરવાના હેતુથી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હોય."

૧૪. હુકમથી અલગ થતાં પહેલાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાને સમજ્યા વિના અને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ ની જોગવાઈઓને સમજ્યા વિના આ પ્રકારની એફ.આઈ.આર. નોંધવા બદલ

કાગડાપીઠ પોલીસ સ્ટેશનના અભિગમને વખોડી કાઢવાનો યોગ્ય સમય આવી ગયો છે.

૧૫. હું ઉપરોક્ત હુકમ પોલીસ કમિશનર, અમદાવાદના ધ્યાને લાવું છું અને તેમની પાસેથી અહેવાલ માંગું છું કે ગૃહ વિભાગના સ્પષ્ટ પરિપત્રો હોવા છતાં અને આ મુદ્દે કેટલાક ચુકાદાઓ હોવા છતાં, અમદાવાદભરના પોલીસ સ્ટેશનોમાં વારંવાર આ પ્રકારની એફ.આઈ.આર. શા માટે નોંધવામાં આવે છે. પોલીસ કમિશનર, અમદાવાદે એક મહિનાની અંદર અહેવાલ મોકલવો. આ હુકમની નકલ વિદ્વાન એ.પી.પી. મારફતે પોલીસ કમિશનર, અમદાવાદને મોકલવામાં આવે.

૧૬. ઉપરોક્ત કારણોને ધ્યાને લેતાં, અરજી વિચારણાને પાત્ર છે અને તે મુજબ, તે મંજૂર કરવામાં આવે છે. અમદાવાદના કાગડાપીઠ પોલીસ સ્ટેશનમાં સી.આર. નં. આઈ-૨૦૩/૨૦૧૪ તરીકે નોંધાયેલ વાદગ્રસ્ત એફ.આઈ.આર. અને તેમાંથી ઉદ્ભવતી આગળની કાર્યવાહી આથી અહીંના અરજદાર પૂરતી કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવામાં આવે છે. નિયમ (૩૯) સંપૂર્ણ કરવામાં આવે છે. સીધી સેવા (ડાયરેક્ટ સર્વિસ) ની પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

૧૭. રજિસ્ટ્રીને પોલીસ કમિશનર, અમદાવાદનો અહેવાલ આ અદાલત સમક્ષ એક મહિના પછી રેકૉર્ડ પર લેવાના મર્યાદિત હેતુ માટે આ બાબતને લિસ્ટ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. સી. દોશી)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*